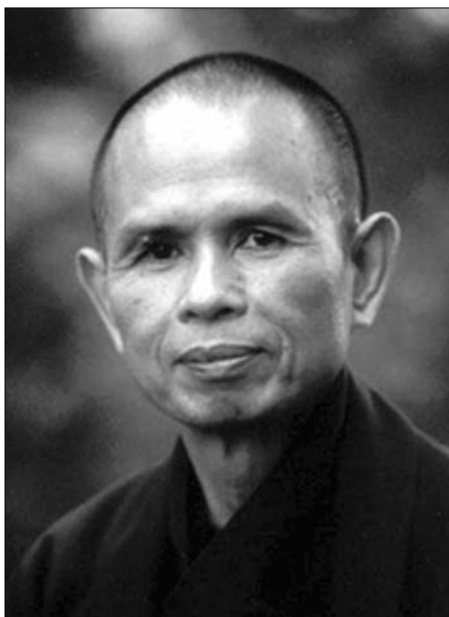

Razmišljanje o budizmu z Thich Nhat Hanhom

V dobi, ko budizem vedno bolj dobiva domovinsko pravico v Evropi, je prav, da spoznamo temeljne misli enega od najimenitnejših predstavnikov te religije – Thich Nhat Hanha, vietnamskega zen budističnega meniha, ki ga je leta 1967 sam Martin Luther King predlagal za Nobelovo nagrado za mir. Pod njegovim vplivom in skupaj z njim je Martin Luther King nastopil javno zoper vojno. Spoštoval ga je tudi svetovno znani trapistični menih Thomas Merton, ki je napisal esej, kjer poziva, naj prisluhnejo Thich Nhat Hanhovem predlogu za mir v Vietnamu. Thich Nhat Hanh se je med drugimi srečal tudi z papežem Pavlom VI.

Življenepis

Thich Nhat Hanh, zen učitelj, pesnik, borec za mir in človeške pravice je bil rojen v osrednjem Vietnamu leta 1926. S šestnajstimi leti je vstopil v zen budističen samostan v Vietnamu. Toda čeprav je bilo predvideno, da postane opat samostana, je sledil drugačnemu klicu v sebi. Zunaj samostana je v celem Vietnamu divjala huda vojna. Thich Nhat Hanh je postal vodja budističnega nenasilnega mirovnega gibanja "Tretja pot."

Thich Nhat Hanh

Ustanovil je tudi šolo mladih za socialno službo. Kmalu je v šoli delalo na stotine mladih vietnamskih budistov z željo olajšati trpljenje rojakom v deželi. Bil je tudi soustanovitelj budističnega instituta An Quang, ki je center za budistične študije v južnem Vietnamu. Zaradi njegovega zavzemanja za spravo med obema stranema je postal oblastnikom trn v peti: ko je bil leta 1966 na obisku v ZDA in Evropi, so v Vietnamu napadli člane

njegove šole in nekatere umorili. Jasnó je bilo, da je bil napad namenjen Thich Nhat Hanhu. Ni se mogel več vrniti v domovino, tudi po podpisu mirovne pogodbe v Parizu 27.1.1973 ne. Antikomunistična oblast je videla v njem komunista in sovražnika. Toda mir je bil le na papirju. Konec aprila 1975 je južni Vietnam padel pod nadzor severnega Vietnama. Komunistični oblastniki so ga imeli prav tako za sovražnika in kot takšnega ga gledajo še danes, čeprav je Thich Nhat Hanh deloval za spravo med obema silama. Po vojni je poskušal delati skupaj z vlado v Hanoi, pošiljati preko veleposlaništva v Parizu pomoč lačnim otrokom v Vietnamu, toda komunistični oblastniki so pomoč odbili. Pomagati je skušal tudi

beguncem v Maleziji in Singapurju, a so mu različne oblasti onemogočale delo. Ni vedel, kaj naj stori. Nemočen se je umaknil s "prizorišča" za dolgih pet let. V Plum Villagu v južni Franciji, ki je sčasoma postal močan budističen center, je meditiral, pisal, delal na vrtu in priložnostno sprejemal goste. Tam Thich Nhat Hanh živi in poučuje budistično meditacijo. Ob tem pa še veliko piše in deluje na socialnem področju. Objavil je več kot 100 knjig, od tega več kot 40 v angleščini.

Naj zdaj predstavim nekaj njegovih temeljnih misli in razumevanj budizma. Thich Nhat Hanh poudarja, da ta temelji v nauku o nestalnosti, ne-sebstvu in nirvani, zato se bom podrobneje ustavil ob vsaki od teh treh točk.

1 Nestalnost in minljivost vseh stvari

V temelju vseh budističnih šol je izkušnja, da trpimo zaradi naše minljivosti in nestalnosti. V stvareh in osebah iščemo več, kot nam le te lahko dajo. Bivanje vsakogar izmed nas je časovno pogojeno in omejeno in vsi smo podvrženi gotovemu koncu. Vezati se zato na kar koli ustvarjenega je iluzija in vodi v trpljenje. Minljivost ne mora dati neminljivosti. To je globok Budin uvid, ki "de-fascinira" svet in osebe, pa vendar še ne pomeni pesimizma. Buda ponuja pot osvoboditve iz tega stanja – plemenito osmero pot: pravo spoznanje, pravo mišljenje, pravo govorjenje, pravo obnašanje, pravi način življenja ali zaposlitve, pravo prizadevanje, prava razsodnost, prava zbranost duha. Ali kot je zapisal Thich Nhat Hanh:

"Nauk budizma uči, da je pomembno gledati globoko v stvari in odkrivati naravo nestalnosti (anitya) in ne-sebstva (anatman), ki nista nič negativnega, ki sta samo vrata, ki vodita v pravo naravo resničnosti."¹ Thich Nhat Hanh tudi poudarja, da je ta nauk optimističen, saj bi seme, če ne bi bilo spreminjanja, ostalo vedno in ne bi imeli žetve.² "Ne-

stalnost je stvarnost stvari v pojavnem svetu./.../ Nihče se ne kopa dvakrat v isti reki."³ "Vse se neprestano spreminja."⁴ Že oče semantike Korzybski, je pokazal s prstom na problematičnost glagola *biti*, ki kaže na stvarnost kot nekaj statičnega, medtem ko je zakon vesolja nenehno spreminjanje. V trenutku, ko izrečemo *roža je rdeča*, se je že spremenila.⁵ Morda bi bilo bolje reči, da roža *rožuje*, hiša *hišuje*, papir *papiruje*. Pojmi so statični, stvarnost pa je dinamična. Zato se Buda ni nikoli utrudil ponavljati, da je vse nestalno in v nenehnem spreminjanju: rože, mize, gore, politični režimi, telo, čuti, zaznave, misli in zavest. Nič stalnega ne moremo najti. Če se naučimo gledati z očmi nestalnosti, se bomo dotaknili resničnosti.⁶

2 Ne-sebstvo

Zaradi učenja o ne-sebstvu so pogosto očitali budizmu, da je nihilističen in materialističen. Očitki ne vzdržijo. Če je vse nestalno, potem stalnega bistva ali osebk ni. Stvarnost je dinamična, je serija pojavov nastajanja in zahajanja, čemur pritrjuje tudi moderna fizika. Vse je mreža odnosov, nič ne biva zase. Materialnost je polje energij, v katerem lahko razumemo delce le iz odnosa do celote. Vse je v procesu. Nemočni smo, če hočemo subjekt – jaz razložiti iz njega samega. Identiteto nam daje vedno odnos. Nekdo je oče, sin, brat, prijatelj, ker ima sina, očeta, brata, prijatelja. Nekdo drugi določa našo identiteto. Ne moremo biti iz sebe oče, brat, prijatelj. V tem je bistvo ne-sebstva. Identiteto dobivamo od drugod. Iluzija si je predstavljati substančni jaz, ki živi sam iz sebe. To je globok uvid budizma, ki ga sprejema tudi moderna filozofija. Pot filozofije, v našem kulturnem svetu, je šla, bi lahko rekli, skozi tri njene konce ali pa tri njene ponovne začetke:

- a- konec absolutne racionalnosti,
- b- konec metafizike,
- c- konec subjekta.⁷

Budizem prispeva k odkrivanju novega subjekta in stvarnosti, ki je bolj dinamična, v odnosu in odprta. Tako Thich Nhat Hanh o ne-sebstvu piše sledeče:

“Veliko budistov je bilo in so še pilepljeni na nauk o ne-sebstvu. /.../ Pomembneje kot ne-sebstvo je osvobojenost od predstav sebstva in ne-sebstva.”⁸ “Glej le globoko vase! S tem spoznaš, da si le nadaljevanje svojega očeta, da nobeden od vaju nima samostojnega, neodvisnega sebstva, da bivata v izmenično odvisnem odnosu, da sta eno, kar pomeni, da sta prazna.”⁹ “Če je vse nestalno, potem ne more biti stalnega bistva. To je pomen ne-sebstva. Ne-sebstvo ne pomeni ne-osebe ali ne-obstoja. Četudi si ne-sebstvo, si še naprej oseba s telesom, občutki, zaznavami, mislimi, zavedanjem. Še naprej si oseba, a oseba brez ločenega sebstva.”¹⁰ “So budisti, ki so ujeti v pojem ne-sebstva. /.../ Vprašali so meniha, ki je sedel pod drevesom, o mimoidoči dami. “Spoštovani, ali ste videli iti tod mimo damo?” Odgovoril je: “Ne, nisem videl dame. Videl sem le kombinacijo kosti in mesa ter petih elementov.” To je smešno. Ta menih je bil ujet v pojem ne-sebstva.”¹¹ “Učenje o nestalnosti in ne-sebstvu nam želi pokazati, da je vse povezano z vsem drugim. /.../ Val je narejen iz vseh ostalih valov. Elektron je narejen iz vseh ostalih elektronov.”¹² “Ko val gleda globoko vase, spozna prisotnost vseh drugih valov.”¹³ “Nestalnost je drugo ime za ne-sebstvo. V času so stvari nestalne, v prostoru so oropane trdne identitete.”¹⁴ “Pojmi nestalnosti, ne-sebstva, vsepovezanosti bivajočega in praznine želijo bolj razodevati napake spoznavanja, kot pa dajati opis objektov spoznavanja.”¹⁵ “Nič nima ločene eksistence ali ločenega sebstva.”¹⁶ “Ne-sebstvo ni doktrina ali filozofija, je vpogled, ki nam pomaga živeti življenje globlje, z manj trpljenja in v večjem veselju.”¹⁷ “Morali bi vaditi tako, da bi lahko gledali muslimane kot hindujce in hindujce kot muslimane. Morali bi vaditi tako,

da bi lahko videli Izraelce kot Palestince in Palestince kot Izraelce. Morali bi vaditi, dokler ne bi mogli videti, da smo mi sami vsaka oseba, da nismo ločeni od drugih.”¹⁸ Ne-sebstvo pomeni, da si narejen iz elementov, ki niso ti. /.../ Tvoja sreča in tvoja eksistenca prihajata od stvari, ki niso ti. Tvoja mati je srečna, ker si ti srečen. In ti si srečen, ker je ona srečna. Sreča ni individualna stvar.”¹⁹

3 Nirvana

Cilj budističnih religioznih vaj je osvoboditev jaz-iluzij in dosega nirvane, ki ne pomeni izničenja bivanja v nič, pomeni pa izničenje iluzij, trpljenja in nepravih želja. To je stanje sreče in miru, ki ga po budističnem nauku lahko dosežemo že tu, na zemlji. Veliko pesniških izrazov opisuje nirvano kot varen pristan, hladno votlino sredi vročine, otok v povodnji, prostor sreče, osvoboditev, najvišjo varnost, transcendentnost, tišino, mir, konec trpljenja, neizrekljivo, sveto mesto ... Budistom pomeni nirvana temeljno večno in neumrljivo, ne pa izginotje, ugasnitev, prenehanje bivanja. To idealno stanje iščejo že zdaj, na zemlji, in ne šele po smrti. Thich Nhat Hanh to razloži takole:

“Nirvana je temelj vsega bivajočega, bistvo vsega, kar je. Valu ni potrebno umreti, da bi postal voda. Voda je bistvo vala. Val je že voda. Tudi mi smo tako. V sebi nosimo bistvo vsebivajočega, nirvano, svet ne-rojstev in ne-smrti. /.../ Nirvana je popolno utišanje konceptov. Nestalnost in ne-bivajoče pripadajo svetu pojavov kot valovi. Nirvana je temelj vsega, kar je. Valov ni zunaj vode. Če veš, kako se dotakniti valov, se dotakneš istočasno vode. Nirvana ni ločeno od nestalnosti in ne-sebstva. Če veš, kako uporabljati sredstva nestalnosti in ne-sebstva, se dotakneš nirvane tukaj in zdaj.”²⁰

Thich Nhat Hanh se zdi, da je negativna teologija²¹ najprimernejša za dialog med krščanstvom in budizmom. “Negativna teologija se trudi kristjane odvrčati od oprijema-

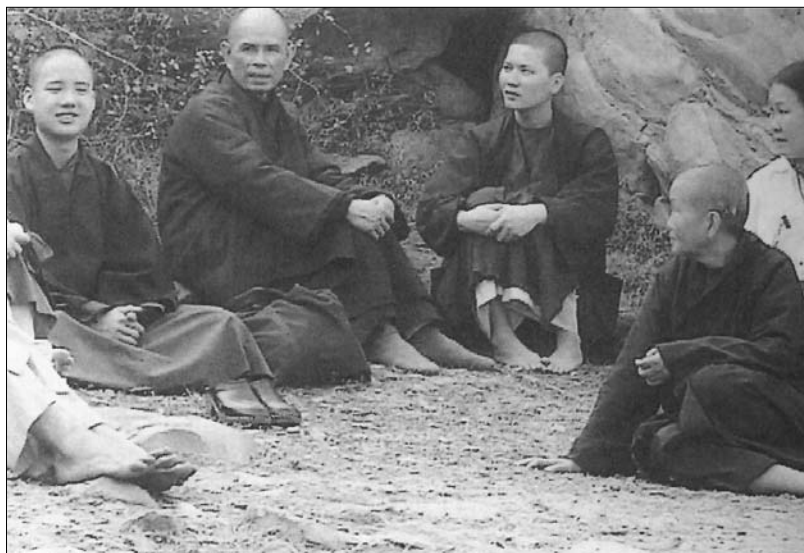
nja pojmov, ki jim preprečujejo priti v stik z živim duhom krščanstva.”²² “Negativna teologija, teologija smrti Boga misli na smrt pojmov o Bogu, da bi lahko neposredno izkusili Boga. Pojem Bog nam lahko preprečuje, da bi se dotaknili Boga ljubezni, modrosti, pozornosti.”²³ “Buda ni bil proti Bogu. Bil je le proti pojmom o Bogu, ki so zgolj miselni konstrukti in nimajo nič opraviti s stvarnostjo.”²⁴ “Ko rečeš, da je Bog ustvaril človeštvo, govoriš o odnosu med vodo in valom. Bog ni ustvaril človeka na enak način kot mizar ustvari mizo./.../ Nemogoče je uporabljati naše koncepte in besede za opis Boga. Pridevnikov in samostalnikov, ki jih uporabljamo za opis valov, ni moč uporabiti za opis Boga. Lahko rečemo, da je ta val visok ali nizek, velik ali majhen, lep ali grd, ima začetek in konec. Toda vseh teh pojmov ne moremo uporabiti za vodo. Bog ni niti majhen, niti velik. Bog nima ne začetka ali konca. Bog ni bolj ali manj lep. Nobene ideje, ki jih uporabljamo za opis pojavnega sveta, ne moremo uporabiti za Boga. Tako je torej zelo modro molčati o Bogu. Najboljši teolog je po mojem tisti, ki nikoli ne govori o Bogu. Če

nismo zmožni govoriti o Bogu, pa še ne pomeni, da Bog za nas ni dosegljiv.”²⁵ “V krščanski in budistični praksi se bo zelo težko ali nemogoče dotakniti ne-pojavnega sveta, če se ne boš sposoben dotakniti pojavnega sveta dovolj globoko.”²⁶ “Se je možno dotakniti nirvane? Dejstvo je, da si nirvana ti. Nirvana ti je dostopna 24 ur na dan. Je kot val in voda.”²⁷ “Če odvržeš vse valove, ne bo več vode za tvoj dotik.”²⁸ “Ali je Bog oseba ali ni oseba, to se sprašujejo mnogi ljudje. Teologi in ostali poskušajo najti odgovor, pa bi si prihranili veliko moči, če bi spoznali, da to sploh ni koristno, saj vemo, da morajo biti vsi koncepti transcendirani, če se temelja našega bivanja dotaknemo globlje.”²⁹

Z temi tremi točkami smo lahko spoznali umevanje budizma s pomočjo enega najbolj znanih in najimenitnejših budističnih učiteljev. Kdor želi globlje razumeti budizem, ne more iti mimo soočenja z budističnim naukom o nestalnosti, ne-sebstvu in nirvani.

Zaključek

Če pogledamo te tri temeljne osi budističnega nauka skozi krščanski pogled, moramo

napisati nekaj kritičnih misli o Thich Nhat Hanhovem učenju. Čeprav ta priznava vrednost pojavnega sveta kot sredstva na poti do nad-pojavnega, je zanj vendarle temeljna označba za pojavni svet nestalnost, minljivost. Pojme razume zgolj kot prst, ki kaže na luno in ki kot miselni konstrukti, bi lahko ovirali neposredno izkušnjo nad-pojavnega. Po njegovem moramo prodreti do vode in ne ostati v valu. Krščanski apofatični teologi bi verjetno pritrdili, da radikalni nauk o Božji nedoumljivosti ni že takoj agnosticizem ali ateizem. Dionizij Areopagit v svojih spisih nenehno opozarja, da ni človeškega pojma, ki bi lahko dosegel Njega, ki je nespoznat. Veliki cerkveni oče Gregor iz Nise je tudi učil, da Bog ni spoznat po svoji bitnosti, da pa se spoznati po svojem delovanju. "On, ki je po naravi neviden, postaja viden po svojem delovanju"³⁰ To je postal tudi ključni nauk bodoče vzhodne cerkve po zmagi sv. Gregorja Palamasa nad grškimi racionalisti. Trditve o Bogu so vedno opis Božjega razodevanja v svetu, On pa ni predmet spoznavanja. Njegovega bistva človeški pojem ne more zaobjeti, ker presega njegove zmožnosti. Zakaj? Ves pojavni svet je podrejen zakonom dualnosti, polarnosti. Vse, kar je, nosi pečat dvojic: belo-črno, moški-ženska, jaz-ti, tema-luč, dobro-zlo ... Brez teme ne vemo, kaj je luč, in brez luči ne vemo, kaj je tema. Drug drugemu omogočata obstoj. Drug drugega potrebujeta. Bog pa je absoluten in ne relativen. Ne potrebuje nasprotnega pola za svoj obstoj. Če bi ga potreboval, ne bi bil več absoluten, ne bi bil več Bog. To je zelo globok uvid apofatične teologije, ki bi mu verjetno pritrdili tudi budisti. Vendar apofatični teologi poudarjajo, da nespoznavni Bog deluje v svetu, da se razodeva v Kristusu, da se inkarnira. Materija potemtakem ni zgolj nekaj minljivega in nestalnega pač pa tudi Božje razodevanje. Ljubezen se vedno želi izreči, razodeti. Ko smo zaljubljeni, želimo to povedati. Ljubezen vedno išče izraz, ubeseditev, inkarnacijo,

materializacijo. Zato je bilo razumljivo, da je Absolutno, Bog stopil iz svoje nadpolarnosti, naddualnosti, naddvojnosti in deloval v svetu.

Thich Nhat Hanh v prispodobi valov in vode tudi poudarja, da je potrebno priti skozi val (pojavni svet) do vode (nirvana, Božja nadbitnost). To pomeni, da je Absolutno, Božja nadbitnost dostopna tudi v svoji naddualnosti, nadpolarnosti, čeprav še vedno ohranja prostor za skrivnostnost, nespoznavnost. Brez te zmožnosti bi bil človek določen, "obsojen" na večno dualno zaznavanje vsega, kar je. Ta pa je vedno pogojna in relativna. V tej luči lahko tudi razumemo Mojstra Eckharta, ki je napisal naslednje stavke: "Mojzes je šel v oblak in je stopil na hrib: tam je našel Boga in v mraku je našel resnično Luč."³¹ Zato molči in ne blebetaj o Njem, ne ovešaj Ga z oblačili pridevkov in lastnosti, temveč Ga jemlji brez lastnosti, kakršen je nadbivajoča bit/bitnost in nadbivajoča ničnost.³² "Kajti če ljubiš Boga, kolikor je Bog, kolikor je duh, kolikor oseba in podoba – mora vse to proč. /.../ Ljubiti Ga moraš, kolikor je Ne-Bog, Ne-duh, Ne-oseba, Ne-podoba, še več: kolikor je pristno, čisto jasno Eno, ločeno od vsake dvojnosti, in v tem Enem se moramo večno zatapljati od nečesa k niču."³³

To ne pomeni uničenje lastnega jaza, pač pa njegovo razširitev. Ker je to nad-pojavna dimenzija, jo je težko razložiti z pojavnimi pojmi. Prispodoba drevesa nam lahko nekoliko pomaga razumeti izkušnjo. Veja raste iz debla in kot taka je samostojen objekt, ima lastno individualnost, je nekaj drugega kot deblo. Toda veja je tudi del drevesa. Čuti se kot del drevesa. To je izkušnja dualne enosti, ki je temeljna za nad-pojavni svet. To ni panteizem. Panteističen izrek: "Gore so Bog", se ne more primerjati z izkušnjo nirvane, naddualnosti, Božje nadbitnosti. Gore, ki jih zaznava naš prostorsko-časovni jaz, niso Bog. Toda gora, ki jo izkušamo v izkustvu dualne enosti, "je Bog." To je izkušnja tudi krščanskih mistikov npr. svetega Janeza od Križa,

ki pravi, da duša združena z Bogom čuti, kako so vse stvari Bog.³⁴

Iz povedanega lahko sklepamo, da budi- zem poudarja močnejše potrebnost prodora v Božjo nadbitnost ali nirvano v našem re- ligioznem življenju. To je lahko izziv tudi za krščanstvo, naj ne zanemari te dimenzije vere.

Dialog z budizmom je velika priložnost in opomin za krščanstvo: dati apofatičnemu nauku večjo veljavo v našem delovanju in poučevanju ter prodreti do vode in ne obstati na nivoju valov. Je pa tudi priložnost za bu- dizem, da prizna svetu inkarnacijsko vrednost ter da uvidi, da najgloblje globine voda os- tajajo še vedno nespoznavne.

V času globalizacije, ko se srečujejo raz- lične religije, se lahko zavemo kako pomem- ben je dialog med religijami, ki oblikujejo kulture. Švicarski teolog Hans Küng poudar- ja, da brez miru med religijami, ne bo miru v svetu. Ljudje lahko zaradi svojih okostenelih religioznih prepričanj in ideologij celo ubijajo. V tej luči je dialog med religijami vedno pri- dobitev. Thich Nhat Hanh pravi: "Ko ljudje različnih duhovnih tradicij pridejo skupaj, nihče ne izgubi. Skupno komuniciranje pri- nese vsem le pridobitev."³⁵ Upam, da bo tudi ta prispevek pridobitev h globljemu razume- vanju budizma.

Literatura:

- Eckhart, Mojster, 1995 Pridige in traktati, Mohorjeva družba, Celje.
John of the Cross, 1991 *The Collected Works of St. John of the Cross*, ICS Publications, Washington.
Kovač, Edvard 1992 *Modrost o ljubezni*, Mihelač, Ljubljana.
Louth, Andrew 1993 *Izvori krščanskega mističnega izročila: Od Platona do Dionizija*, Nova revija, Ljubljana.
Nhat, Hanh Thich 1995 *Zen Keys*, Image, New York.
Nhat, Hanh Thich 1996 *Zeiten der Achtsamkeit*, Herder, Freiburg.
Nhat, Hanh Thich 1995 *Lächle deinem eigenen Herzen zu*, Herder, Freiburg.
Nhat, Hanh Thich 1999 *The Heart of the Buddha's*

Teaching: Transforming Suffering into Peace, Joy and Liberation, Rider Books, London.

- Nhat, Hanh Thich 1996 *Lebendiger Buddha, lebendiger Christus: Verbindende Elemente der christlichen und buddhistischen Lehren*, Goldmann, Augsburg.
10. Nhat, Hanh Thich 1999 *Going Home: Jesus and Buddha as Brothers*, Rider Books, London.
11. Nhat, Hanh Thich 1998 *Schritte der Achtsamkeit: eine Reise an den Ursprung des Buddhismus*, Herder, Freiburg.

-
1. T. N. Hanh, Lebendiger, 207.
 2. Prim. T. N. Hanh, Herzen, III.
 3. T. N. Hanh, Going, 19.
 4. T. N. Hanh, Keys, 39.
 5. Prim. prav tam, II.
 6. Prim. T. N. Hanh, Heart, 131.
 7. Prim. E. Kovač, Modrost, 50-51.
 8. T. N. Hanh, Lebendiger, 76.
 9. T. N. Hanh, Schritte, 112.
 10. T. N. Hanh, Going, 19.
 11. Prav tam, 21.
 12. Prav tam, 22.
 13. Prav tam, 40.
 14. T. N. Hanh, Keys, 39.
 15. Prav tam, 110.
 16. Tich Nhat Hanh, Heart, 133.
 17. Prav tam, 134.
 18. Prav tam, 135.
 19. Prav tam, 135.
 20. Prav tam, 136.
 21. Negativna ali apofatična (apofasis-zanikanje) teologija odkriva Boga tako, da bolj naglaša to, kar Bog ni, kot pa to, kar Bog je. Katafatična (katafatidzo-zagotavljam) teologija pa poudarja, kar Bog je.
 22. T. N. Hanh, Lebendiger, 174.
 23. Prav tam, 174.
 24. Prav tam, 174.
 25. T. N. Hanh, Going, 7-8.
 26. Prav tam, 9.
 27. Prav tam, 10.
 28. Prav tam, II.
 29. Prav tam, 12.
 30. Gregor iz Nise, Razlaga Visoke pesmi, homilija VI: 1269A, v: A.Louth, Izvori, 133.
 31. Mojster Eckhart, Pridige, 253.
 32. Prim. prav tam, 27.
 33. Prav tam, 336.
 34. Prim. John of the Cross, Collected, 526-527.
 35. T. N. Hanh, Schritte, 86